

YURIDIK FANLAR AXBOROTNOMASI

ВЕСТНИК ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК

REVIEW OF LAW SCIENCES

huquqiy ilmiy-amaliy jurnal

правовой научно-практический журнал

legal scientific-practical journal

2021/2

MUNDARIJA

12.00.01 – DAVLAT VA HUQUQ
NAZARIYASI VA TARIXI.
HUQUQIY TA'LIMOTLAR TARIXI

- 6 **GAFFAROVA SHAKHNOZA
NURITDINOVNA**
Ensuring equal rights of women and
men: the experience of Uzbekistan

12.00.02 – KONSTITUTSIYAVIY
HUQUQ. MA'MURIY HUQUQ.
MOLIYA VA BOJXONA HUQUQI

- 13 **ХАМИДУЛИН МИХАИЛ
БОРИСОВИЧ**
**АБДУЛОВ ДАМИР
РУСТАМОВИЧ**
О вопросах несоответствия
бухгалтерского и корпоративного
законодательства

- 19 **ЯКУБОВ ШУХРАТ
УММАТАЛИЕВИЧ**
Давлат бюджети устидан
жамоатчилик назоратини амалга
ошириш

- 35 **ЭРГАШЕВ ИКРОМ
АБДУРАСУЛОВИЧ**
Солиқ маданиятини юскалтириш
солиқ интизомини таъминлашнинг
муҳим элементи

12.00.03 – FUQAROLIK HUQUQI.
TADBIRKORLIK HUQUQI.
OILA HUQUQI.
XALQARO XUSUSIY HUQUQ

- 43 **БОЛТАЕВ МАНСУРЖОН
СОТИВОЛДИЕВИЧ**
Ихтиёрий тиббий суғурта
шартномаси объектини аниқлаш
муаммолари

- 53 **ҒУЛОМОВ АКМАЛЖОН ШУКУРИЛЛАЕВИЧ**
Қишлоқ хўжалигида шартномавий мажбуриятни бажармаганлик учун қарздорнинг айбдорлик презумпцияси

12.00.06 – TABIIY RESURLAR HUQUQI.
AGRAR HUQUQI. EKOLOGIK HUQUQ

- 59 **УЗАКОВА ҒЎЗАЛ ШАРИПОВНА**
Шаҳарларда қурилиш фаолиятини экологизациялашнинг ҳуқуқий масалалари
- 71 **ТОШБОЕВА РОБИЯ СОБИРОВНА**
Вопросы дальнейшего совершенствования водно-кадастрового законодательства Узбекистана

12.00.08 – JINOYAT HUQUQI.
HUQUQBUZARLIKLARNING
OLDINI OLISH. KRIMINOLOGIYA.
JINOYAT-IJROIYA HUQUQI

- 88 **MUSAEV DJAMALIDDIN KAMALOVICH**
International crime prevention experience in the field of drug trafficking, psychotropic substances and their analogues
- 96 **ОЧИЛОВ САМАРИДДИН КАМОЛИДДИНОВИЧ**
Шартли ҳукм қилиш институтининг юридик табиати
- 105 **ТАШЕВ АЗИЗБЕК ИБРАГИМОВИЧ**
Возникновение и развитие института отведения несовершеннолетних от системы правосудия

12.00.09 – JINOYAT PROTSESSI.
KRIMINALISTIKA. TEZKOR-QIDIRUV
HUQUQI VA SUD EKSPERTIZASI

- 113 **ЧОРИЕВА ДИЛБАР МЕНГДАБИЛОВНА**
Ишни судга қадар юритишда ҳимоячи фаолиятида тортишув принципининг таъминланиши аҳамияти

127 **АБДУЛЛАЕВ РУСТАМ
КАХРАМАНОВИЧ**
Ҳодиса жойини кўздан кечиришнинг
криминалистик таъминоти
мақсад ва вазифалари

136 **КАБИРЗОДА ГАВХАРОЙ
КОСИМИ**
Проблемы процессуально-
правовых основ уголовного
преследования

12.00.10 – XALQARO HUQUQ

145 **БИНАКУЛОВ АЛИЖОН
БОЛИ ЎҒЛИ**
Мажбурий тиббий суғурта:
халқаро-ҳуқуқий асослар, хорижий
давлатлар тажрибаси ва
Ўзбекистонда унинг ҳуқуқий
асосларини яратиш

157 **TUYSCHIEV FARRUKH
ABDUMAJITOVICH**
The concept of public policy in
international commercial arbitration:
refusal of the recognition and
enforcement of foreign arbitral
awards ex officio in Uzbekistan

165 **ЮНУСОВ ҲАЙДАРАЛИ
МУРАТОВИЧ**
АҚШда нодавлат ноҳукумат
ташкilotларининг юридик
таълимдаги ўрни

173 **VALIJONOV DALER
DILSHODOVICH**
Prosecutor's supervision of the
implementation of law on mutual
legal assistance in criminal matters

183 **TURSUNOV ABDUKHALIL
ABDUSALIMOVICH**
Insights for Central Asia from the
principles and disputes of
international water law

UDC: 368.041

ORCID: 0000-0001-8685-2586

ИХТИЁРИЙ ТИББИЙ СУҒУРТА ШАРТНОМАСИ ОБЪЕКТИНИ АНИҚЛАШ МУАММОЛАРИ

Болтаев Мансуржон Сотиволдиевич,
юридик фанлар номзоди, доцент,
Тошкент давлат юридик университетининг
Ихтисослаштирилган филиали кафедра мудири,
e-mail: beshkap0721@gmail.com

Аннотация. Мақола ихтиёрий тиббий суғурта шартномаларини бажариш бўйича амалдаги қонунчилик ва ҳуқуқни қўллаш амалиёти муаммоларига бағишланган. Шу сабабли унда ихтиёрий тиббий суғурта соҳаси муносабатларини тартибга солишга оид асосий норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар – Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодекси ҳамда хорижий мамлакатлар қонунчилиги нормалари таҳлил қилинган. Шунингдек, мақолада суғурта манфаати категориясини аниқлаш муаммолари таҳлили асосида ихтиёрий тиббий суғуртанинг объектини аниқлаш масалалари ёритилган. Бунда суғурта манфаати сифатида суғурта қилдирувчи ва суғурта объектининг ўзаро ҳуқуқий боғлиқлиги асосий мезон сифатида очиб берилган.

Калит сўзлар: суғурта, ихтиёрий тиббий суғурта, суғурта манфаати, суғурта қилдирувчи, суғурталанган шахс, суғурталовчи, суғурта объекти, мол-мулк, шахсий суғурта, мулкый суғурта.

ПРОБЛЕМЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ОБЪЕКТА ДОГОВОРА ДОБРОВОЛЬНОГО МЕДИЦИНСКОГО СТРАХОВАНИЯ

Болтаев Мансуржон Сотиволдиевич,
кандидат юридических наук, доцент,
заведующий кафедрой Специализированного филиала
Ташкентского государственного юридического университета

Аннотация. Статья посвящена проблемам действующего законодательства и правоприменительной практики по реализации договоров добровольного медицинского страхования. Анализируются основные нормативные правовые акты, регулирующие отношения в сфере добровольного медицинского страхования: Гражданский кодекс Республики Узбекистан и законодательство зарубежных стран. В статье также рассматриваются вопросы определения объекта добровольного медицинского страхования на основе анализа проблем определения категории страховых выплат. В этом случае основным критерием является отношение страхователя к объекту страхования в качестве страхового возмещения.

Ключевые слова: страхование, добровольное медицинское страхование, страховое возмещение, страховщик, застрахованное лицо, объект страхования, имущество, личное страхование, страхование имущества.

PROBLEMS OF DETERMINING THE OBJECT OF THE VOLUNTARY HEALTH INSURANCE CONTRACT

Boltayev Mansurjon Sotivoldiyevich,

Candidate of Legal Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of the Specialized Branch
of the Tashkent State University of Law

Abstract. *The article is devoted to the problems of the current legislation and law enforcement practice on the implementation of voluntary medical insurance contracts. Therefore, basic normative legal acts, regulating the relations in the field of voluntary health insurance, Civil Code of the Republic of Uzbekistan and legislations of foreign countries are analyzed. The article also discusses the issues of determining the object of voluntary medical insurance based on the analysis of the problems of determining the category of insurance payments. In this case, the main criterion is the attitude of the policyholder to the insurance object as insurance compensation.*

Keywords: *insurance, voluntary medical insurance, insurance compensation, insurer, insured person, insurance object, property, personal insurance, property insurance.*

Кириш

Тиббий суғурта – соғлиқни сақлаш соҳасида аҳоли манфаатларини ижтимоий ҳимоя қилиш шакли бўлиб, суғурта ҳодисаси юз берган тақдирда суғурта қилдирувчилар томонидан тўпланган маблағлар ҳисобига тиббий ёрдам учун тўловларни кафолатлайди.

Тиббий суғуртанинг икки тури мавжуд: мажбурий (давлат) ва ихтиёрий.

Мажбурий тиббий суғурта – бу давлат томонидан яратиладиган чора-тадбирлар тизими бўлиб, суғурта ҳодисаси юз берган тақдирда инсон бепул тиббий ёрдам олиш имконига эга бўлади. Мажбурий тиббий суғуртада суғурталовчининг даволанишга имкони бор-йўқлигидан қатъи назар, айнан давлат суғурталовчининг ҳуқуқларига риоя этилишини кафолатлайди.

Ихтиёрий тиббий суғурта – бу шахсий суғурта бўлиб, бунда ҳар бир шахс қайси компанияни танлаш, шартномада қайси хизматлар рўйхати кўрсатилишини ўзи ҳал қилади. Кўпгина мамлакатларда суғурта компаниялари чекланган миқдордаги хизматларни ўз ичига оладиган стандарт полис ёки мижоз истаклари ва соғлиғи кўрсаткичлари ҳисобга олинган ҳолда ту-

зилган полисни таклиф қилишлари мумкин. Тиббий хизматларнинг харажатлари мижозлар томонидан тўлиқ қопланади. Шунинг учун ихтиёрий суғурта кўплаб фуқароларнинг чўнтагига тўғри келмайди.

Бугунги кунда ихтиёрий тиббий суғурта ихтиёрий суғуртанинг энг кенг тарқалган турларидан бири саналади. Бу, шубҳасиз, унинг ижтимоий аҳамиятидан келиб чиқади, чунки мазкур механизм аҳолида маблағлар етарли бўлмаган шароитда, шунингдек, мажбурий тиббий суғурта ресурслари чекланганлигидан келиб чиқиб, Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 40-моддасида белгиланган фуқароларнинг малакали тиббий хизматдан фойдаланишига оид ҳуқуқларининг тўлиқ реализация қилинишини таъминлайди. Шу муносабат билан ихтиёрий тиббий суғуртани ходимлар ва улар оила аъзоларини давлат томонидан ижтимоий қўллаб-қувватлаш турларидан бири сифатида жамоа шартномалари ва келишувларига киришиш ўринли бўлади.

Материал ва методлар

Тиббий суғурта шартномаси, жумладан, ихтиёрий тиббий суғурта шартномасининг

таъриф амалдаги қонунчиликда назарда тутилмаган. Бироқ қонунчиликда суғурта ихтиёрий ва мажбурий турларга бўлиниши назарда тутилган. Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг 914-моддаси “ихтиёрий ва мажбурий суғурта” деб номланади. Лекин ушбу моддада ихтиёрий ва мажбурий суғуртага оид аниқ қоидалар белгиланмаган ҳамда ихтиёрий суғуртанинг тавсифловчи жиҳатлари назарда тутилмаган. Мазкур модданинг мазмунидан фақат шахслар (жисмоний ва юридик) ва суғурта ташкилоти мулкӣ ва шахсий суғурта шартномаси тузиш йўли билан суғуртани амалга ошириши, муайян ҳолларда суғурта шартномаси тузиш мажбуриятининг юклатилиши, суғурта давлат бюджети ҳисобидан ҳам амалга оширилиши мумкинлиги англашилади, холос. Ушбу норманинг бу тарзда абстракт (мавҳум) ифодаланиши уни турлича талқин этиш, шарҳлаш ва қўллашга замин яратади ҳамда суғурта қайси ҳолларда ихтиёрий ва қайси ҳолларда мажбурий амалга оширилишини англаш имконини бермайди. Қонун чиқарувчининг бундай ёндашуви суғурта муносабатларининг мавҳумлиги ҳамда суғурталовчилар ва суғурта қилдирувчилар ўртасида ички зиддиятлар ҳамда суиистеъмоликлар юзага келишига сабаб бўлиши мумкин. Чунки суғуртани ихтиёрий ва мажбурийга ажратишда уларнинг аниқ чегараларини белгилаш ҳамда ихтиёрий суғурта шахслар томонидан эркин ва ўзаро келишувга асосан амалга ошириладиган қонунчиликда белгиланган манфаатларини суғурталашни ифодалаш назарда тутилиши лозим.

Ихтиёрий мулкӣ суғурта шартномаси суғурта қилдирувчи ва тиббий суғурта ташкилоти ўртасида тузиладиган келишув бўлиб, унга мувофиқ, суғурталовчи келишилган тиббий суғурта дастурлари бўйича суғурталанган шахсга тиббий ёрдам кўрсатилишини ташкил этади ва молиялаштириш, суғурта қилдирувчи эса ўз

вақтида суғурта тўловларини тўлаб туриш мажбуриятини олади [1].

Ўзининг ҳуқуқий табиатига кўра, барча турдаги тиббий суғурта шартномалари: мажбурий ва ихтиёрий тиббий суғурта шахсий суғурта шартномаси ҳисобланади. Айни пайтда ихтиёрий тиббий суғурта (ИТС) шахсий суғуртанинг барча турлари орасида ўзига хосликка эга. Бундай ўзига хослик, биринчидан, бу таъминлаш асоси пул шаклида эмас, натура кўринишида амалга ошириладиган шахсий суғуртанинг ягона тури ҳисобланишида ва иккинчидан, иштирокчилар таркиби ва вужудга келадиган ҳуқуқий муносабатларнинг мазмуни нуқтаи назаридан суғуртанинг мураккаб тури саналишида намоён бўлади. Мазкур ўзига хосликдан келиб чиқиб, ФКда белгиланган суғуртага оид нормаларнинг суғуртанинг алоҳида турлари сифатида тиббий хизмат ҳамда суғуртанинг бошқа алоҳида турларига ҳам қўлланилишига тааллуқли қоидаларни киритиш мақсадга мувофиқ. Шундан келиб чиқиб, ФКга “Суғурта тўғрисидаги умумий қоидаларни суғуртанинг алоҳида турларига қўлланилиши” номли 961-1-моддани киритиш ва уни қўйидаги мазмунда ифодалаш зарур:

Ушбу бобда назарда тутилган қоидалар ноғижорат хавфлардан чет эллик инвесторларни суғурталаш, тиббий суғурта, банк омонатларини суғурта қилиш, пенсия ва экспорт кредитлари ҳамда инвестицияларни тадбиркорлик ва сиёсий хавфлардан суғурталашга нисбатан, агар мазкур суғурта турларини тартибга солишга қонунларда бошқа қоидалар ўрнатилмаган бўлса, қўлланилади,

Тадқиқот натижалари

Таъкидлаш лозимки, ИТСни норматив-ҳуқуқий тартибга солишдаги асосий муаммолардан бири ҳали тегишли қонунчилик базасининг яратилмаганлиги билан боғлиқдир. Ҳозирги кунда тиббий суғуртага оид муносабатлар Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодекси ва 2002

йил 5 апрелдаги 358-II-сон “Суғурта фаолияти тўғрисида”ги қонуни билан тартибга солинади. Бироқ ушбу қонун ҳужжатлари суғурта шартномаси (ФКнинг 914-, 921-, 929- ва 944-моддалари) ҳамда мажбуриятлар ва шартномаларга (234-, 236-, 237-, 341-, 353- ва 358-моддалари) оид умумий қоидаларни назарда тутаяди, холос. Ушбу нормаларнинг айримлари, хусусан, 358-модда (оммавий шартнома тўғрисидаги) ва 921-модда (шахсий суғурта шартномасининг моҳиятини белгиловчи) ихтиёрий тиббий суғуртани тартибга солишга мос келмайди ва унинг ўзига хос хусусиятларини инобатга олмайди. Шу жиҳатдан Ўзбекистондаги бугунги вазиятга кўра, ИТС, асосан, суғурта қоидалари, ихтиёрий тиббий суғурта шартномаси ва ИТС бўйича тиббий хизматларни кўрсатиш шартномалари билан тартибга солинади.

“Суғурта фаолияти тўғрисида”ги қонуннинг 10-моддасига кўра, суғурта фаолияти соҳасидаги махсус ваколатли орган Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгиланади. Бугунги кунда Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги ҳузуридаги Суғурта бозорини ривожлантириш агентлиги суғурталовчилар ва суғурта брокерлари фаолиятини лицензиялашни амалга оширади. Бироқ ҳозирда тиббий суғуртага оид қонунчилик базаси мавжуд бўлмаганлиги сабабли ҳам ушбу органнинг мазкур соҳадаги ваколатлари мавҳумдир.

ИТС амал қилиши билан боғлиқ муаммоларни аниқлаш ва уларнинг ечимларини топишда ИТСнинг моҳияти ва унинг объектини аниқлаш муҳим аҳамият эга. Илмий манбаларнинг суғурта шартномалари объектини аниқлаш ва айнан қандай ҳуқуқ, воқелик ёки элемент суғурталанишини аниқлаш борасида яқдил фикрлар мавжуд эмас. Кўпчилик мутахассислар суғурта объекти сифатида аниқ қийматга эга бўлган “мол-мулк” ёки жисмий ашёга нисбатан мулкӣ манфаатлар ёхуд етказилган зарар оқибатида қопланиши лозим

бўлган нарсаларни эътироф этади [2].

О. Оқюлов ва Н.Х. Эгамбердиеваларнинг фикрига кўра, суғурта объекти нафақат фуқароларнинг ҳаёти, соғлиғи ва мол-мулки, балки ҳозирги кунда жавобгарлик мажбуриятлари, тадбиркорлик хавфи ва яна бир қатор манфаатлар ҳам бўлиши мумкин [3].

Бир гуруҳ муаллифлар суғурта манфаатини фақатгина мол-мулк суғуртасига хос бўлган элемент сифатида талқин этади ва шахсий суғуртада бундай талаб мавжуд эмаслигини таъкидлайди. Шахсий суғуртада суғурта манфаати мавжуд эмаслигини таъкидловчи олимларнинг қайд этишича, суғурта манфаатининг асоси суғурталанган шахсни муайян зарардан ихоталаш зарурати ҳисобланади. Шу сабабли ҳам суғурта манфаати фақат мулкӣ суғуртанинг объекти бўлиши мумкин. Шахсий суғуртада суғурталанган шахснинг манфаатлари мулкӣ суғуртадаги суғурта манфаатидан фарқ қилади. Чунки шахсий суғуртада суғурта манфаати зарар билан боғлиқ ҳисобланмайди ҳамда зарарнинг мавжуд ёки мавжуд эмаслигидан қатъи назар, суғурталанган шахс суғурта пулини олади. Бундай ёндашув тарафларидан бири Г.Ф. Шершеневичнинг фикрича, шахсий суғурта етказилган зарар қопланишини мақсад қилмайди. Шу боис суғурта манфаати тушунчаси шахсий суғурта учун бегонадир [4].

Шунингдек, А.В. Собакинских суғурта манфаати суғурта ҳодисаси юз берганда, суғурталанган шахсга етказилган зарарни ифодалаганлиги сабабли ҳам ушбу ҳуқуқӣ категория фақат мулкӣ суғуртага хосдир [5], деб ҳисоблайди. Бу ҳолатда А.В. Собакинских ҳам шахсий суғурта манфаати борлиги тўғрисидаги фикрни рад этади. Шунга қарамасдан, суғурта шартномаси бўйича машҳур тадқиқотчилардан бири В.И. Серебровскийнинг фикрига кўра, суғурта манфаати категорияси шахсий ва мулкӣ суғурта шартномасининг ҳуқуқӣ

асосини ташкил этувчи элемент саналади [6]. В.Ю. Абрамов ҳам суғурта манфаати мулквий ва шахсий суғурта шартномасининг объекти бўлишини таъкидловчи муаллифлардан бири саналади. Унинг таъкидлашича, ҳар қандай фуқаролик-ҳуқуқий муносабатга киришиш ва шу йўл билан ўзининг субъектив ҳуқуқларини реализация қилиш вақтида ушбу муносабат иштирокчилари фақатгина моддий эҳтиёжларини таъминлаш мақсадида ҳаракат қилади.

Шартнома туридан қатъи назар, субъектларининг фуқаролик-ҳуқуқий муносабатга киришиш сабаби муайян моддий манфаатларини таъминлаш саналади. Агар муайян манфаатдорлик мавжуд бўлмаса, фуқаролик-ҳуқуқий муносабат вужудга келмайди. “Суғурта манфаати” категорияси нафақат суғурталанган шахс мол-мулкнинг йўқотилиши ёки шикастланиши натижасида вужудга келган зарарни бартараф этиш ва қоплашни назарда тутаяди, балки суғурталанган шахснинг бошқа эҳтиёжлари, яъни келгусида тўсатдан юз бериши мумкин бўлган ҳодиса натижасида харажатларни қоплаш учун пул маблағларини олиш эҳтиёжини таъминлашни ҳам қамраб олади. Бошқача айтганда, ҳар қандай суғурта шартномасининг мақсади шахснинг пуллик эҳтиёжларини қоплаш ҳисобланади [7].

Дарҳақиқат, агар суғурта қилдирувчи билан суғурталанган шахс ҳаётидаги муайян суғурта манфаатини кўзламасдан шахсий суғурта шартномаси тузилса, ҳаётни суғурта қилиш шартномаси XVIII асрда Англияда кенг тарқалган муайян шахснинг ўлимига тикиш шартномаси билан бир хил бўлиб қоларди. Бинобарин, бу турдаги суғурта шартномаларида суғурта қилдирувчи суғурталанган шахс ҳаёти учун ҳеч қандай манфаатни кўзламас эди. Шу боис суғурта тўловини олиш учун суғурталанган шахсни ўлдириш билан боғлиқ жиноят ишлари кенг тарқалган эди. Бундай ҳодиса рўй беришининг ол-

дини олиш учун 1774 йилда Англияда Ҳаёт суғуртаси акти (Life Assurance Act) қабул қилинди ва ҳаётни суғурта қилиш шартномасининг асосий шартларидан бири сифатида суғурта қилдирувчининг суғурталанган шахс ҳаёти учун манфаатдорлиги белгиланди [8, p. 41]. Бундан кўринадики, суғурта манфаати категорияси шахсий ҳамда мулквий суғурта шартномасининг ҳуқуқий асосини ташкил этади.

Бироқ, таъкидлаш жоизки, шахсий ва мулквий суғурта шартномаларини бирлаштирувчи категория сифатида суғурта манфаати категорияси турли шаклларда намоён бўлади. Жумладан, мулквий суғуртада суғурта манфаати суғурта ҳодисаси юз берганда, суғурта қилдирувчи манфаатига етказилган зарарни қоплашда ифодаланар экан, етказилган аниқ зарар қиймати доирасида белгиланади, объектив тус касб этади. Шахсий суғуртада эса суғурта манфаати суғурта қилдирувчининг номоддий неъматлари билан боғлиқ манфаатларга хавф солувчи суғурта ҳодисаси юз беришидаги суғурта манфаатининг қиймати суғурта пулини олишга бўлган интилишдан келиб чиқиб, суғурта қилдирувчи томонидан исталган даражада белгиланади ва субъектив тус касб этади.

Аммо ушбу ижобий манфаатдан ташқари суғурта қилдирувчида унинг мулквий манфаатларига таҳдид қилувчи суғурта хатари юз бериши билан боғлиқ битта салбий манфаат ҳам бўлиши лозим. Бошқача айтганда, суғурта қилдирувчи суғурта ҳодисаси юз бериши натижасида ўзининг мулквий манфаатларига етказилган зарар қопланиши ва суғурта хатари юз берганда, суғурта тўловини олиши ҳақида билгани ҳолда, у суғурта ҳодисаси юз беришидан манфаатдор бўлмаслиги ва уни истамаслиги лозим. Инчунун, салбий манфаатнинг мавжуд эмаслиги суғурта хатари юз бериш эҳтимоли ошишига таъсир кўрсатувчи мезон ҳисобланади ва ушбу мезон суғурта-

ловчи учун хавфсизлик омили сифатида ўрин тутлади.

Қитъа ҳуқуқи тизимига кирувчи кўп-лаб мамлакатларда, масалан, Франция, Германия каби давлатлар қонунчилигида ҳанузгача мулкӣ суғуртада суғурта манфаати суғурта қилдирувчининг суғурта предметига, суғурта ҳодисаси юз бериши натижасида етказилган зарарга нисбатан моддий манфаатини талаб қиладиган суғурта шартномасининг асосий шарти ҳисобланса, шахсий суғуртада суғурта манфаати бошқа шакл – суғурталанган шахснинг ёзма розилиги билан алмаштирилган. Яъни агар суғурта қилдирувчи суғурталанган шахс ҳисобланмаса, ҳаёт суғуртасини ҳақиқий деб тан олиш учун суғурталанган шахснинг ёзма розилиги етарли ҳисобланади.

Англо-саксон мамлакатларида эса мулкӣ суғуртада ҳам, шахсий суғуртада ҳам суғурта манфаати суғурта шартномаси ҳақиқийлигининг асосий шарти ҳисобланади [9].

Бироқ ҳар қандай манфаат эмас, балки фақат муайян шартларга жавоб берадиган манфаат суғурта шартномасининг объекти саналади ва суд томонидан ҳимоя қилинади.

Суғурта манфаатининг дастлабки белгиси пул эквивалентида ифодаланган иқтисодий категорияни ташкил этади. Бошқача айтганда, суғурта манфаатининг асосини аниқ шахснинг пул суммасига нисбатан моддий манфаати ташкил этади. Бу борада қонун ҳужжатларида, суғурта манфаати тушунчасининг ифодаланганлик ҳолатига эътибор қаратадиган бўлса, айрим давлатларда, Ўзбекистондан фарқли равишда фуқаролик кодексида “суғурта манфаати”нинг легал тушунчаси ўз ифодасини топган ва айнан суғурта манфаати термини нима ни англатиши белгиланган. Хусусан, Озарбайжон ГКнинг 889-моддасига кўра:

Суғурта манфаати – суғурта ҳодисаси юз берганда, шахсга молиявий йўқотиш-

лар келтириш имкониятини ҳосил қиладиган ва унинг суғурта объектини суғурта қилиш ҳуқуқини асослайдиган фойда ҳисобланади.

Суғурта манфаатининг мавжудлиги қонун ёки шартнома асосида эътироф этилади. Агар шахс ва суғурта объекти ўртасида тегишли тарзда тан олинган боғлиқлик бўлмаса, суғурта манфаати мавжуд эмас деб ҳисобланади.

Суғурта қилдирувчида ўзининг ҳаёти, шунингдек, хотини (эри), ота-онаси, болалари, ходимлари, иш берувчиси, қарздори, васийси, васийликдаги шахснинг ҳаёти билан боғлиқ суғурта манфаати мавжуд бўлади.

Суғурта манфаати мавжуд бўлмагани ҳолда тузилган суғурта шартномаси у тузилган пайтдан бошлаб яроқсиз ҳисобланади.

Суғурта манфаатининг келгусида вужудга келиш эҳтимоли тегишли суғурта шартномаси тузиш учун асос бўлмайди.

Агар суғурта шартномаси амал қилинган муддатда суғурта манфаати барҳам топса, суғурта шартномаси бекор бўлиши лозим.

Агарда мулкӣ суғурта шартномаси бўйича суғурта ҳодисаси сифатида тан олиниши мумкин бўлган ҳодиса ёки ҳолат юз берган пайтда суғурта манфаати мавжуд бўлмаса, ушбу ҳодиса ёки ҳолат суғурта ҳодисаси ҳисобланмайди ва суғурталовчи суғурта тўлови бўйича ўз мавжбуриятини бажаришдан озод қилинади.

Озарбайжон ГКнинг ушбу нормасидан кўринадики, суғурта манфаати моддий тус касб этиши лозим ва маънавий манфаат суғурта қилинмайди. Яъни суғурта манфаати муайян қийматга эга бўлиши керак. Бироқ суғурта манфаатининг иқтисодий асоси мулкӣ ва шахсий суғуртада бир-биридан фарқ қилади. Шахсий суғуртада суғурта манфаатининг иқтисодий томони таъминловчи характер, мулкӣ суғуртада тикловчи характерга эга бўла-

ди. Хусусан, мулкый суғуртада суғурта манфаати етказилган зарарни бартараф этиш ва қоплашда ифодаланса ҳамда иқтисодий асос зарар қийматидан келиб чиқиб белгиланса, шахсий суғуртада инсоннинг ҳаёти, соғлиғи ва бошқа номоддий неъматлари билан боғлиқ манфаатлари, шунингдек, етказилган зиённинг қийматини белгилаш имкони бўлмаганлиги сабабли, суғурта манфаати фақат таъминловчи тус касб этади ва иқтисодий асослари тарафларнинг ўзаро келишуви билан белгиланади.

Европа Иттифоқининг кўплаб мамлакатларида шахсий суғурта шартномаси бўйича маънавий манфаатларни суғурталашга йўл қўйилади. Масалан, Бельгия, Нидерландия, Туркия каби давлатларда шахсий суғуртада суғурта қилдирувчи ва суғурталанган шахс ўртасидаги ҳар қандай шахсий муносабатлар, агар суғурта қилдирувчининг суғурталанган шахс ҳаёти учун моддий манфаатдорлиги мавжуд бўлмаса, шартнома ҳақиқий деб ҳисоблаш учун етарли бўлади [10]. Бироқ Англияда ҳанузгача отанинг вафоти билан унинг қарамоғи (боқими)да бўлган ўғлида ҳеч қандай моддий талаб юзага келмайди ва ўғилнинг ҳаётида муайян суғуртанинг мавжуд эмаслиги тузилган шартноманинг ҳақиқий эмаслигига олиб келади [8, р. 47].

Қоидага кўра, суғурта манфаати ҳуқуқий бўлиши зарур. Ҳуқуққа хилоф, яъни ғайриқонуний бўлган манфаатлар суғурталашга йўл қўйилмайди. Ўзбекистон ФКда айнан қандай манфаатлар суғурталашга йўл қўйилмаслиги санаб ўтилади. Бундан шундай маъно англашиладики, ФКнинг 916-моддаси санаб ўтилганларидан ташқари, бошқа барча манфаатлар суғурталаниши мумкин. Лекин суғурта манфаати ҳуқуқий бўлиши учун муҳим шарт сифатида суғурта қилдираётган шахс суғурта объекти билан муайян алоқадорликка эга бўлиши лозимлигини эътироф этиш зарур. Чунки суғурталанган шахс ўзи ҳуқуқий боғлиқликка эга бўлмаган объект

(мол-мулк ёки муайян номоддий неъмат (учинчи шахснинг ҳаёти ёки соғлиғи))га нисбатан суғурта манфаатига эга бўлиши турли суиистеъмолликлар ва ғайриқонуний манфаатларни келтириб чиқариши мумкин.

Таъкидлаш лозимки, қитъа ҳуқуқига мансуб давлатлар қонунчилиги манфаатнинг фақат ҳуқуқий бўлишини мажбурий талаб сифатида белгиламайди. Хўжалик ёки амалий алоқадорлик ҳам суғурта манфаати мавжудлиги учун етарли ҳисобланади. Бошқача айтганда, суғурта манфаати нафақат ҳуқуқий муносабатлар, балки муайян фактик ва маиший муносабатларга ҳам асосланади. Ушбу нуқтаи назарга кўра, суғурта қилдирувчи нафақат ашёвий ёки мажбурият ҳуқуқига эга шахс, балки мол-мулкка муайян алоқадорликка эга бўлмаган шахс ҳам иштирок этиши мумкин. Бунда асосий талаб шу билан белгиланадики, шахс мол-мулкнинг яхлитлиги ва сақланишидан фойда кўрса, унинг йўқотилиши зарарни келтириб чиқаради.

Англо-саксон мамлакатларида суғурта манфаати суғурта қилдирувчи ва суғурта предмети ўртасидаги муайян ҳуқуқий алоқанинг мавжудлиги билан асосланади. Англияда 1774 йилда қабул қилинган Денгиз суғурта актида қайд этилишича, суғурта шартномаси компенсациявий шартнома ҳисобланар экан, суғурта манфаати суғурта қилдирувчи учун мажбурий ҳисобланади ва фақатгина агар шахс мол-мулкнинг мулкдори ёки қонуний тан олинган шартномадан келиб чиқадиган ҳуқуқ эгаси бўлса, суғурта манфаатига эга саналади.

Бироқ ҳозирги даврда Англияда кўплаб муаллифлар суғурта манфаатини фақат фуқаролик-ҳуқуқий шартноманинг мавжудлиги билан асосланишини тан олмайди. Масалан, Kyriaki Noussianing ёзишича, Денгиз суғурта актида суғурта тушунчасига чекланган таъриф берилган. Суғурта манфаати мавжуд бўлиши учун шахс томонидан мол-мулкнинг яхлитлиги ва

сақланишидан фойда олиш, мол-мулкнинг шикастланиши ёки нобуд бўлишидан йўқотишлар қопланиши етарлидир [11]. Бундан ташқари, “Luceana v Graufurd” ишида судья Лоуренс қуйидагиларни таъкидлаган: манфаатнинг мавжудлиги мол-мулк билан ҳуқуқий боғлиқлик мавжуд бўлишини талаб қилмайди, фақат суғурта қилдирувчи ва мол-мулк ўртасида қандайдир муносабат мавжуд бўлиши керакки, бунда суғурта ҳодисаси оқибатида суғурта қилдирувчига зарар етиши ва бу зарар жисмий кўринишда бўлмаслиги, кутилаётган фойданинг йўқотилиши ҳам зарар ҳисобланиши мумкин ((1806) 2 Bos & PNR 269, p. 302). 2005 йилда Англияда “Қимор ўйинлар тўғрисида”ги қонунга ўзгартириш киритилганидан сўнг суғурта қилдирувчининг суғурта ҳодисаси оқибатида зарар кўрганлигини исботлаш суғурта қилдирувчи ва суғурта предмети ўртасидаги ҳуқуқий боғлиқлик эътиборга олинмаган ҳолда шартномани ҳақиқий деб топиш ва шу асосда суд ҳимоя қилиш мумкинлиги билан таъминланган [12].

Таъкидлаш ўринлики, фақат субъектив манфаатгина суғурталаниши мумкин. Манфаат тушунчаси эса, ўз навбатида, объектив ва субъектив маъноларга эга. Суғурта манфаатининг эгаси ва ундан фойдаланувчи фақат аниқ шахс ҳисобланади. Бироқ фуқаролик жамияти кўп сонли субъектив ҳуқуқ ва манфаатлардан ташкил топади. Ушбу субъектив ҳуқуқ ва мажбуриятлар умумфуқаролик – объектив манфаатларни ҳосил қилади.

Субъектив манфаат объектив манфаат – жамиятнинг умумий манфаатларига мос бўлиши лозим. Шу жиҳатдан суғурта манфаати ҳуқуқий категория сифатида индивидуаллаш субъектига тегишли манфаат саналади. Масалан, нефть-кимё маҳсулотларини ишлаб чиқараётган корхона моддий бойлик сифатида баҳоланади ва ундан фойдаланувчи кўплаб субъектлар манфаатининг объектига айланади. Бу ҳо-

латда ушбу корхонага нисбатан манфаат объектив аҳамиятга эга бўлади. Айримлар учун бу иш жойи, тадбиркорлик объекти, баъзиларга илмий ва бошқа мақсадлар учун зарурдир. Бошқача айтганда, кўрсатиб ўтилган корхона билан боғлиқ объектив манфаат ўзида кўплаб субъектив эҳтиёжларни бирлаштиради. Санаб ўтилган ҳар бир эҳтиёж муайян субъектив манфаатни ифодалайди. Бироқ ўзининг субъектив манфаатларини амалга ошириш, яъни муайян моддий эҳтиёжни таъминлаш учун субъект фаол ҳаракатларни амалга ошириши лозим. Биринчи навбатда, у муайян фуқаролик-ҳуқуқий муносабат, яъни суғурта муносабатига киришиши зарур. Субъект томонидан муайян фуқаролик-ҳуқуқий муносабатга киришиш ва суғурта шартномасини тузишгача манфаат объектив манфаат саналади. Чунки субъект ўз эркини муайян мулк манфаатга нисбатан ифодалайди, объектив манфаат барҳам топади ва субъектив манфаатга айланади. Субъектив манфаат деганда, муайян мол-мулкка нисбатан манфаат эмас, балки аниқ шахснинг мол-мулкига нисбатан манфаат тушунилади ва айнан субъектив манфаат суғурта объекти бўлиши мумкин. Яъни суғурта мажбуриятининг субъекти аниқ суғурта манфаатига эга бўлган шахс ҳисобланади [7]. Агар суғурта манфаати объектив аҳамиятга эга бўлганда, суғурта шартномасига хос бўлган ўзига хослик мавжуд бўлмас эди. Хусусан, битта мол-мулк билан бир нечта шахсларнинг манфаати бирлаштирилса ва ушбу барча манфаатлар битта суғурта шартномаси билан таъминланса, суғурталовчи номуайян шахслар доирасига нисбатан таваккал қилишга мажбур бўлади. Масалан, юкнинг денгиз суғуртасида кўплаб шахслар: юк эгаси, экспедитор, кема капитани ва бошқалар суғурталаниши мумкин. Агар ушбу субъектлардан ҳар бири юкнинг йўқотилиши ёки шикастланиши оқибатида суғурталовчига нисбатан даъ-

во кўзгатса, у барча талабларни таъминлай олмайди. Шу боис замонавий суғурта қонунчилиги фақат субъектив манфаатни суғурталашга йўл қўяди.

Хулосалар

Юқоридаги таҳлиллардан келиб чиқиб, айтиш мумкинки, ИТС объекти деганда, жисмоний шахс соғлиғидаги бузилишлар натижасида тиббий ва дори-дармон ёрдами (тиббий хизмат)ни ташкил этиш ва кўрсатиш тўловлари, шунингдек, тиббий ёрдамни ташкил этиш ва кўрсатиш, жисмоний шахснинг ҳаёти ёки соғлиғига нисбатан хавфларни пасайтиришга қаратилган профилактик чораларни ўтказишни талаб қиладиган бошқа хизматлар ҳақини тўлаш билан боғлиқ мулкӣ манфаат тушунилади.

Фикримизча, ҳар қандай суғурта шартномасида, шунингдек, ИТС шартномасининг объекти сифатида суғурта манфаатини аниқлаштириш ҳамда суғурта манфаати ҳуқуқӣ категориясининг ҳуқуқӣ тавсифини белгилаш учун ФКга “Суғурта манфаати” номли 924-1-моддани киритиш ва уни қуйидаги мазмунда белгилаш лозим:

Суғурта манфаати – суғурта ҳодисаси юз берганда, шахсга молиявий йўқотишлар келтириш имкониятини ҳосил қиладиган ва унинг суғурта объектини суғурта қилиш ҳуқуқини асослайдиган фойда ҳисобланади.

Суғурта манфаатининг мавжудлиги қонун ёки шартнома асосида эътироф этилади. Агар шахс ва суғурта объекти ўртасида тегишли тарзда тан олинган боғлиқлик бўлмаса, суғурта манфаати мавжуд эмас деб ҳисобланади.

Суғурта қилдирувчида ўзининг ҳаёти, шунингдек, хотини (эри), ота-онаси, болалари, ходимлари, иш берувчиси, қарздори, васийси, васийликдаги шахснинг ҳаёти билан боғлиқ суғурта манфаати мавжуд бўлади.

Суғурта манфаати мавжуд бўлмагани ҳолда тузилган суғурта шартномаси у тузилган пайтдан бошлаб яроқсиз ҳисобланади.

Суғурта манфаатининг келгусида вужудга келиш эҳтимоли тегишли суғурта шартномаси тузиш учун асос бўлмайди.

Агар суғурта шартномаси амал қилган муддатда суғурта манфаати барҳам топса, суғурта шартномаси бекор бўлиши лозим.

Агарда мулкӣ суғурта шартномаси бўйича суғурта ҳодисаси сифатида тан олиниши мумкин бўлган ҳодиса ёки ҳолат юз берган пайтда суғурта манфаати мавжуд бўлмаса, ушбу ҳодиса ёки ҳолат суғурта ҳодисаси ҳисобланмайди ва суғурталовчи суғурта тўлови бўйича ўз мавжбуриятини бажаришдан озод қилинади.

REFERENCES

1. Kovalevskij S.M. Nekotorye pravovye problemy dogovorov dobrovol'nogo medicinskogo strahovaniya [Medicine and health care organization]. 2019, vol. 4, no 1, p. 18.
2. Abbasova R.A. Problema opredelennosti strahovogo interesa kak jelementa dogovora strahovaniya [The problem of certainty of the insurance interest as an element of the insurance contract]. Gaps in Russian legislation. 2013, no 6, p. 100-104.
3. Fuqarolik huquqi [Civil law]. Tashkent: Ilm-Ziyo, 2008, part 2, p. 533.
4. Shershenevich G.F. Kurs torgovogo prava [Commercial Law Course], vol 2, Moscow, Statut, 2003, p. 388.

5. Kommentarij k Grazhdanskomu kodeksu RF [Commentary on the Civil Code of the Russian Federation]. O.N. Sadikova. Part 2. Moscow, 1999, 500 p.
6. Serebrovskij V.I. Izbrannye trudy po nasledstvennomu i strahovomu pravu [Selected works on inheritance and insurance law]. Moscow, Jurist, 1997, 395 p.
7. Abramov V.Ju. Strahovanie: teorija i praktika [Insurance: theory and practice]. Moscow, Walters Kluver, 2007, pp. 262-263.
8. Birds J., Hird N.J. Modern Insurance Law. London: Sweet & Maxwell, 2001, pp. 41, 47.
9. Fogel'son Ju. Osnovnye ponjatija strahovogo prava [Basic concepts of insurance law]. State and law, 2001, no 8, p. 19.
10. Mertol Can. Sigorta hukuku. Imaj [Insurance law. Image]. Ankara, 2005, pp. 167-168.
11. Kyriaki Noussia. The principle of indemnity in Marine Insurance Contracts. Springer 2004, pp. 245-246.
12. Kyriaki Noussia. Insurable Interest in Marine Insurance Contracts: Modern Commercial Needs Versus Tradition. Journal of Maritime Law and Commerce, January 2008, vol. 39, no 1, p. 81.